

Türk Cumhuriyetlerinde Kurumsal Yeniden Yapılanma ile Ekonomik Büyüme / Beşeri Gelişmişlik Düzeyi Arasındaki İlişkiler

Mine Gerni (Marmara University, Turkey)
Mustafa Ersungur (Ataturk University, Turkey)
Dilek Özdemir (Ataturk University, Turkey)

The Relationships between Enterprise Restructuring and Economic Growth / Human Development Level in Central Asian Republics

Abstract

Considering the performance of growth, it is observed that the Central Asian Turkish republics achieved their income levels of 1991, the year they gained political independence, very lately as compared to the other transition economies. It is argued that those factors such as enterprise restructuring and insufficient political rights and individual freedoms came into play for their failure. Thus, it can be said that reflections which are described as economic growth flourishes privately from the lack of entrepreneurship, and also lack of entrepreneurship stems mostly from insufficient libertarian structures. In this paper, enterprise restructuring and price liberalization values published periodically by European Bank for Reconstruction and Development and the indicators of political rights and civil liberties published by Freedom House are taken into consideration, and the effects of these on economic growth and/or on human development as a much comprehensive indicator are investigated. In this perspective, instead of the effects of quantitative variables, the effects of four important qualitative variables on Central Asian Republics' growth/human development are studied.

JEL Codes: C33, O15, P11.

1 Giriş

1980'lerin borç krizleri ile sonrasındaki ödemeler bilançosu krizlerinin ortaya çıkardığı yapıda, içe dönük ve müdahaleci sanayileşme stratejilerinin yerini, dışa açık ve liberal rejimlerin başarı örneklerinin etkisiyle, ihracata yönelik sanayileşme stratejileri almıştır. Bu stratejide ihracat kazançlarını ve sermaye girişlerini besleyecek rejimi uygulamaları esastır. Söz konusu uygulamalar içerisinde ticari, finansal ve yatırımların hızlıca liberalize edilmesinin dünya ekonomisi ile zımnen entegrasyonu sağlayarak, aynı zamanda krizlere karşı temel reçete olacağı kabulü bulunmaktaydı (Akyuz, 1999). Diğer taraftan sosyalist bloğun başlangıçta gösterdiği büyüme mucizesinin sonraki süreçte durağanlığa düşüşüne karşı ıslahat arayışlarında da blok içerisinde kısmen liberal politika arayışlarının bulunduğu dikkat çekmektedir. Şöyle ki, başarılı büyüme oranları ile dikkat çeken Sovyetler'de, 1928-1984 döneminde ortalama %4.3-4.8 arasında büyüme skorları yakalanmıştır. Bu orana 1874-1984 arası dönem için ancak %4.5'lik bir ortalamayı tutturana Japonya yaklaşabilmiştir. Sosyalist planlamanın bu başarısının 1975'lerden itibaren düşüşe geçtiği ve 1980'lerde de durgunlaşmaya başladığı belirgin bir şekilde gözlenmiştir. Bu durum 1976-1980, 1981-1985 ve 1986-1990 arası dönemlerde ortalama büyüme skorları açısından sırasıyla %3.7, %3.2 ve %1.3 olarak gerçekleşmiştir (Kuşkay, 2001: 8-9). Dolayısıyla sıklıkla ifade edildiği üzere Sovyetlerde duraksama, hatta çöküş sinyalleri özellikle yüksek oranlı büyüme hızının hemen hemen yarı yarıya düştüğü 1960'larda ortaya çıkmıştır. 1960'lara kadar yüksek büyüme performansı sergileyen sistem, ardı ardına iki on yıllık dönemde kesintisiz bir şekilde büyümede durağanlığı yaşamıştır (Campos, 2001: 664). Büyümede sürdürülebilirliğin koşulunun kişi başına gelir ve işçi başına verimliliğin artırılmasıyla tanımlanabileceğini ileri süren Kuznets, bunun da yine sürekli yapısal değişimle mümkün olabileceğini iddia etmiştir (Ofer, 1987: 1769). Genelde dünya ve özelde de Sovyet toplumlarına önerilen reçete, durağanlığın toplumsal dinamiklerin harekete geçirilebilmesi ile aşılabileceğidir. Başlangıçta ihtilal(ler) ile siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı kırılmaz kalıplara büründürülen sistemin, belki (sosyalist) ihtilal ile çağı yakalaması ve hatta öne geçmesine karşılık; devam eden süreçte çağın gerisinde kalması en temel sorun olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal dinamikler içerisinde büyüme kalıbının en temel belirleyicisi sürekli devinimi bünyesinde taşıyan yapısal değişimlerdir. Bu yapısal değişimler de kendi iç dinamikleri ile hareketi sürdüren ve dolayısıyla siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda liberal politika uygulamalarıyla sağlanacağı savına dayalıdır.

Dönüşümün temelinde liberal ve demokratik yapının olduğu kabulünden hareketle, bu yapının kurumlara ve kurumsallaşmaya dayalı olduğu kabul edilir. Bu çerçevede 1998'de Dünya Bankası, kurumları formel ve informal kurullar ile toplumda birey ve örgütlerin davranışını şekillendiren güç mekanizmaları olarak tanımlamıştır. Resmi kurumlara örnek olarak yasa-yönetmelik ve sözleşmeler verilirken; gayri resmi kurumlar

arasında da güven, etik ve politik normlar bulunmaktadır. Organizasyonlar ise siyasi (yasama, siyasi partiler, devlet kurumları, yargı), ekonomik (özel şirketler, sendikalar, meslek kuruluşları) ve sosyal (sivil toplum kuruluşları ve okullar) boyutunu kapsar. Kurumsal büyüme literatüründeki tanımlamasıyla ele alınacak olduğunda, kurumların her türlü politikaya hâkim unsur olması olarak tanımlanır. Bu tanımlamada, güç dengelerinin sağlanarak güçlü mülkiyet hakları ile birlikte eğitimin de dahil edildiği her türlü fırsat eşitliğini sağlayan üst hukuki düzenlemelere vurgu yapılır (Fischer ve Sahay, 2004: 5-6). Kurumsal yeniden yapılanmanın bu geniş kapsamlı tanımlamasının aslında ekonomik büyümenin lokomotif gücü olan girişim unsurunun temel besleyicisi olduğu söylenebilir. Özellikle yatırım ve istihdam olanakları yaratarak, toplumsal gelirin sürekli artışını sağlayan girişim unsurunun da serbestiyete dayalı iklimlerde olgunlaştığı açıktır. Bu açıdan zenginliğin kaynağını para arzı olarak gören Merkantilist yaklaşımın aksine, bu durum A. Smith'de ulusların servetinin kaynağı olarak üretim güçlerine ve bunun içerisinde girişime-girişimciye bırakmıştır. Dolayısıyla A. Smith ekonomik milliyetçilik yerine, kişisel girişime konan sınırlamaların kaldırılması yoluyla ulusların zenginliğinin artacağını savunmuştur. Böylece ekonomik liberalizm, serbest ticaret ve ekonomide devletin rolünün azaltılması gerektiğini öngörmüştür (Güran, 1991: 119-120). Smith'in düşüncelerinde şekillenen zenginlik kaynağı, iktisat ve yönetim bilimlerinin geçirdiği evrim ile birlikte daha da olgunlaşarak günümüz anlamıyla iktisadi büyüme yazınında yeni büyüme teorilerinde yer bulurken; yönetim yazınında iyi yönetim (good governance) ile ele alınır olmuştur. Ancak gerek büyüme/kalkınma, gerekse yönetim literatürünün bu noktada ortak paydası yönetim kalitesi üzerinedir.

Yönetişim göstergelerinin altı boyutu olduğu konusunda bir konsensüs bulunmaktadır: (i) Sorumluluk/Hesap verebilirlik, (ii) Politik istikrar ve şiddetin/terörün olmayışı, (iii) Hükümetin etkinliği, (iv) Düzenlemelerde kalite, (v) Hukukun üstünlüğü, (vi) Yolsuzluğun kontrolü (Kaufman ve diğ., 2008: 1). Bu değişkenlere ilişkin açıklamaları aşağıdaki şekilde kısaca vermek mümkündür (Kaufman ve diğ., 2002: 254-255; T.C. Maliye Bakanlığı, 2003):

- i. Sorumluluk / Hesap verebilirlik: Siyasal sürecin göstergeleri sivil özgürlükleri ve politik hakları içerir. Bu göstergeler hükümetin seçime katılan vatandaşlarına olan mesafesini ölçer. Ayrıca medyanın bağımsızlığını ölçüm göstergelerini de içermekte olup medyanın faaliyetlerinde otoriteye karşı sorumluluğunun aynası konumundadır.
- ii. Politik istikrar ve şiddetin/terörün olmayışı: Hükümetin gücünün anayasaya aykırı veya şiddet yoluyla istikrarsızlaştırılması ya da alayağı edilmesi gibi göstergelerden oluşur.
- iii. Hükümetin etkinliği: Hükümetin etkinliği kamu hizmetlerinin kalitesini, bürokrasinin niteliğini, sivil hizmetlerin yeterliliğini ve yetkinliğini, hükümetin politik yükümlülüğünün güvenilirliğini içerir.
- iv. Düzenlemelerde kalite: Politikaların kendisine yoğunlaşır. Fiyat kontrolleri ya da yetersiz banka denetimleri gibi piyasa yanlısı olmayan politikaların ve dış ticaret ile iş geliştirme gibi alanlarda aşırı düzenlemelerin getirdiği yüklerin ölçülmesini kapsar.
- v. Hukukun üstünlüğü: Vatandaşların iyi bir şekilde toplum kurallarına nasıl uyması gerektiğini ölçen göstergelerdir. Bunlar suçların tekrarlanma derecesinden, hâkimlerin etkinliğinden-öngörülerinden ve sözleşmelerin uygulanabilirliğinden oluşur. Diğer taraftan bu göstergeler iktisadi ve sosyal etkileşimler ile mülkiyet haklarının korunduğu temelde adil ve öngörülebilir bir çevrede toplumun başarısını ölçer.
- vi. Yolsuzluğun kontrolü: Geleneksel olarak bireysel menfaatler için kamu gücünün boyutu olarak tanımlanan yolsuzlukların algılanmasını ölçer. Yolsuzluk tanımlamasında yolsuzluğu ortaya çıkaran aktörler ile nesnelere varlığı söz konusu edilmektedir.

Dünya Bankası tarafından yapılan altı bileşene dayalı tasnifin yanı sıra Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından özellikle geçiş ekonomileri üzerine yaptığı liberalizasyon indeksi içerisinde de kurumsal yeniden yapılanma ele alınmaktadır. Dolayısıyla kurumsal yeniden yapılanmanın da içerisinde bulunduğu EBRD indeksinde; büyük ölçekli özelleştirme, küçük ölçekli özelleştirme, kurumsal yeniden yapılanma, fiyat liberalizasyonu, ticaret ve foreks sistemi, rekabet politikası, bankacılık reformları ve faiz liberalizasyonu, menkul kıymet piyasaları ve bankacılık dışı mali kurumlar, genel altyapı reformları olmak üzere dokuz değişken bulunmaktadır. Bu çalışmada her türlü girişimin ve mülkiyet haklarının 71 yıl devlet tekelinde tutulduğu ve bu açıdan bireyciliğin törpülediği sosyalist-planlamacı yapıdan liberal-piyasa yönelimli geçiş süreci içerisinde bulunan Türk Cumhuriyetleri'nde büyüme-gelişmişlik ile kurumsal yeniden yapılanma ilişkilerinin araştırılması planlanmıştır.

2 Literatür İncelemesi ve Model Rasyonelitesi

Kurumsal yeniden yapılanma ve ekonomik büyüme ilişkilerini ele alan literatür incelendiğinde, kurumsal yeniden yapılanma olarak EBRD liberazliasyon indeksinin 9 değişkeninin toplamını alan çalışmalara rastlandığı gibi, bu indeksin tümünü değil, bir ya da birkaçını alan çalışmalar da bulunmaktadır. Diğer taraftan yine kurumsal yapılanma değişkeni olarak Dünya Bankası tarafından hazırlanan yönetim göstergeleri de kullanılmaktadır. Kurumsal yeniden yapılanmayı demokratikleşmeyle eşanlamli tutan çalışmalar ise Freedom

House tarafından hazırlanan politik haklar ve sivil özgürlükler indeks değerlerini dikkate almışlardır.

EBRD indeksi içerisinde yer alan kurumsal yeniden yapılanma indeks değerleri ile birlikte büyük ölçekli özelleştirme, yönetim olguları ve fiyat liberalizasyonunun büyümeyi ilk etapta olumsuz yönde etkilediği, ancak gecikmeli olarak pozitif etkilerinin ortaya çıktığına dair araştırmalar arasında Radulescu and Barlow (2002)'un çalışması başta gelmektedir. Bu çalışmada liberalizasyon uygulamalarının enflasyonun düşmesine katkıda bulunduğu ve dolaylı olarak enflasyon ile büyüme arasında da ters yönlü ilişkilerin bulunduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde Lawson and Wang (2004) da özellikle fiyat liberalizasyonu ve kurumsal reformların başlangıçta büyümeyi olumsuz yönde etkilediğine dair bulgulara ulaşırlarken; negatif etkilerin 1991'de başlayıp 1995'e kadar devam ettiğini ortaya koymuşlardır (Falcetti ve diğ., 2006: 425).

29 geçiş ekonomisinden 25'i için 1989-2007 arası dönemde büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkilerin araştırılmasında büyüme performansında EBRD indeks değeri toplamı ile ifade edilen kurumsal yapının anlamlı etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan geçiş süreci ne kadar uzun olursa, geçiş resesyonunun da o kadar kısa ve U eğrisi şeklinde ortaya çıkan negatif büyüme etkilerinin de o kadar zayıf olacağı görülmüştür (Cerović ve Nojković, 2009: 7-31).

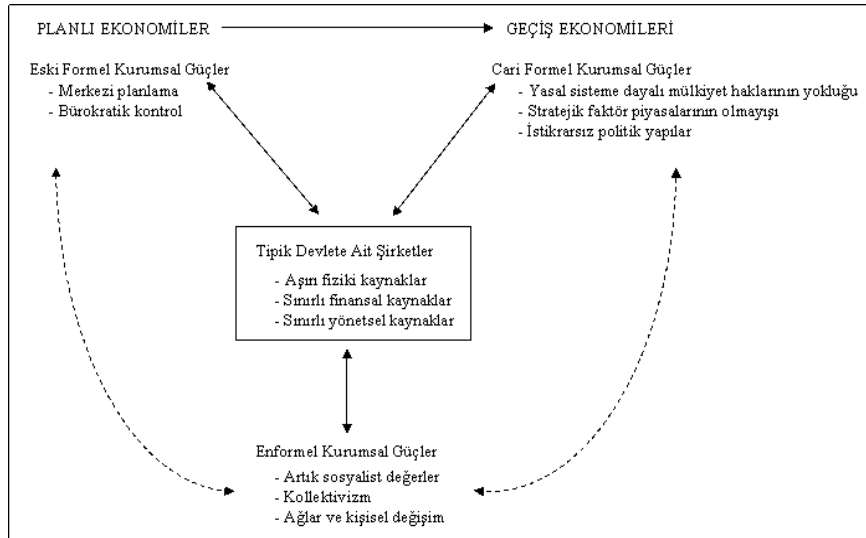
Yapısal reform indeksi olarak içsel liberalizasyon (fiyat liberalizasyonu ve ticaret monopolleri), dış liberalizasyon indeksi (kota, ticari kısıtlamalar ve kur kısıtları) ve özel sektör indeksi (özelleştirme ve finansal serbestiyet) ile makroekonomik değişkenler arasında ilişkiler araştırılmıştır. Elde edilen bulgularda liberal politikalara hız veren ülkelerde geçiş resesyonunun derin etkilerinden daha çabucak kurtulmanın mümkün olabildiği tespit edilmiştir (Berg ve diğ., 1999: 20-21).

Geçiş ekonomilerinin ekonomik gelişim temellerinin incelenmesinde kurumsallaşmanın inşasının önemine vurgu yapılırken, bu anlamda Dünya Bankası yönetim göstergeleri de kullanılmıştır. Bu bağlamda kurumsal inşanın ana belirleyicileri olarak sosyalizm altında geçen yıl sayısı ve doğal kaynak zenginliğinin kurumsallaşmadaki rolü belirlenirken, yöntem olarak yatay kesit analizler yapılmıştır. Doğal kaynaklara dayalı bir ekonomik yapısı olan ve sosyalizm altında geçirdiği yıl sayısı fazla bulunan ekonomilerin piyasa ekonomisine uyumlu kurumlar inşa edemedikleri gözlenmiştir. Analizlerde kişi başına GSYİH büyümesi ile kurumsal gelişmenin bileşenleri (kurumsallaşma) arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi yakalanmıştır (Beck ve Laeven, 2006: 157-186). Literatür incelenmesi ve uygulama sonuçlarında siyasal istikrarın da büyüme üzerine anlamlı etkiler ortaya koyduğu belirlenmiştir (Brunetti ve Weder, 1995).

1990-1998 yılları arasında 25 geçiş ekonomisi için FDI (doğrudan yabancı yatırımlar) ve büyümenin belirleyicisi olarak kurumsallaşmanın önemi araştırılmıştır. Tahmin sonuçlarında özellikle devlet kurumlarının yabancı yatırımlar ve büyüme için oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kurumsallaşmadan ekonomik büyümeye doğru güçlü nedensel ilişkiler tespit edilirken; FDI'ya doğru ise zayıf nedensel ilişkiler bulunmuştur (Grogan ve Moers, 2001).

Büyüme ve demokrasi ilişkileri açısından yaklaşık 100 ülke üzerine 1960-1990 aralığını kapsayan çalışmada siyasal özgürlük indeksleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda büyüme üzerine olumlu etkilerin hukukun üstünlüğü, serbest pazar, kamu harcamalarının küçüklüğü ve beşeri sermaye unsurları olduğu tespit edilmiştir. Politik özgürlüklerin de GSYİH ile ölçülen yaşam standartlarında, sağlık ve eğitim koşullarındaki iyileşmelerden etkilendiği belirlenmiştir. (Barro, 1996: 1-27).

Literatür incelemelerinde, hem genelde liberalizasyon indeksi veya özelleştirme yeniden yapılanma değerleri açısından hem de yönetim göstergeleri bakımından iyileşmelerin sağlanması ile yansımaları, geçiş sürecinin daha az sancılı atlatıldığına işaret eden bulgulara rastlanmıştır. Geçiş sürecinin daha az sancılı atlatılması ise hem geçişte gözlenen daralmanın daha az ve kısa zaman diliminde olması hem de istikrarsızlıkların sebebiyet verdiği yüksek veya hiper enflasyon süreçlerinin yaşanmaması anlamındadır. Bu kalite değerlerdeki iyileşmelerin ekonomik yansımaları olumlu olurken; merkezi planlama ile geçiş ekonomilerinin karakteristikleri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Şekil 1. Eski Planlı Ekonomilerde Kurum ve Kuruluşların Etkileşimleri. *Kaynak:* Peng ve Heath, 1996: 501.

Literatürde, Dünya Bankası'nın altı yönetim göstergesinin kurumsal kaliteyi ifade etmesine karşılık, EBRD tarafından hazırlanan kurumsal yeniden yapılanma göstergeleri değerlendirildiğinde, bu iki bileşendeki iyileşmelerin iktisadi gelişmişliği beslediği ve benzer şekilde iktisadi gelişme sürecinin de bu kalite göstergelerinde iyileşmelere yol açtığı ileri sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle kurumsal yeniden yapılanma ve yönetim göstergeleri ile iktisadi gelişmişlik düzeyi (Dünya Bankası verilerinden reel GSYİH ve/veya UNDP verilerinden insani gelişmişlik indeksi-HDI) arasında karşılıklı bir nedensel ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, kurumsal yeniden yapılanmanın liberalizasyon indeksi içerisinde ele alınmasından farklı olarak, kurumsal yeniden yapılanmanın belirleyicileri olarak Dünya Bankası yönetim göstergeleri, dışa açıklık oranları ve Freedom House tarafından düzenlenen politik haklar ve sivil özgürlükler indeks değerleri alınacaktır. Siyasal haklar, demokratikleşmedeki mesafeyi yansıtırken; sivil özgürlükler, bireysel hak ve özgürlükleri ifade eder ve aynı zamanda girişim yapabilme zemini olarak da tanımlanır. Benzer şekilde ekonominin Dünya Bankası verilerinden hareketle oluşturulan dışa açıklık derecesi de liberal yapıların varlığına işaret ederken, aynı zamanda yenilikçilik (innovation) boyutu olmasa da taklitçilik (imitation) boyutuyla ülke girişimine açılım sağlayacağı düşünülebilir. Dolayısıyla mevcut literatür eşliğinde, bu çalışmadaki model aşağıdaki şekilde tasarlanabilir:

$$RE_{t,i} = F(CL_{t,i}, PR_{t,i}, INST_{t,i}, OPEN_{t,i}) + \varepsilon_i \quad (1)$$

(1) nolu modelde yer alan sembollerden t , zaman dilimini; i , ülkeleri ifade eder. Bağımlı değişken olarak alınan RE , yeniden yapılanma göstergesi; CL , sivil özgürlükleri; PR , siyasal hakları; $INST$, yönetim göstergesini; $OPEN$, ekonominin dışa açıklığını tanımlar. (1) nolu eşitlik ile tahmin edilen RE değerlerinden bu kez reel GSYİH (reel Y) ve/veya insani gelişmişlik göstergeleri (HDI) ilişkileri araştırılır. Bu da (2) nolu eşitlikle ifade edilir:

$$Reel Y_{t,i} \text{ veya } Y_{t,i} = F(RE_{t,i}) + \varepsilon_i \quad (2)$$

Dolayısıyla (2) nolu eşitlikte birinci tahminden sonra elde edilecek yeni-tahmini kurumsal yeniden yapılanma değerleri ile iktisadi gelişmişliğin bir ölçütü olarak reel GSYİH değerleri ve UNDP tarafından düzenlenen HDI göstergeleri arasında nedensellik ilişkileri araştırılacaktır.

	HDI	Reel Y	RE	CL	PR	INST		OPEN
	Seviye	Seviye	Seviye	Seviye	Seviye	Seviye	I. Fark	Seviye
Levin, Lin & Chu t	-5.028 ^(a)	-2.932 ^(a)	-1.4E15 ^(a)	-4.586 ^(a)	-2.611 ^(a)	0.015	-10.86 ^(a)	-9.080
Breitung t-stat	-0.533	2.085	0.019	-0.333	0.198	-3.25 ^(a)	-1.537 ^(c)	0.652
Im, Pesaran, Shin W-stat	-0.551	-0.483	-4.9E12 ^(a)	-0.817	-0.277	1.253	-1.892 ^(b)	-1.884 ^(b)
ADF-Fisher Chi-square	16.435 ^(c)	19.590 ^(b)	7.105	11.449 ^(c)	2.801	3.945	30.758 ^(a)	29.137 ^(a)
PP - Fisher Chi-square	18.524 ^(b)	29.121 ^(a)	8.265	18.66 ^(a)	11.422 ^(a)	3.001	28.150 ^(a)	8.208
Hadri Z-stat	3.882 ^(a)	5.208 ^(a)	7.297 ^(a)	5.339 ^(a)	4.537 ^(a)	6.350 ^(a)	6.6457 ^(a)	7.778 ^(a)

Tablo 1. Birim Kök Sınımları.

Not: Fisher testlerinin Olasılıklar asimptotik Ki-kare dağılımı kullanılarak hesaplanırken; diğer testler asimptotik normallik dağılımı gösterir. (a) %1, (b) %5 ve (c) %10 önem seviyesinde anlamlılık göstermektedir.

3 Uygulama Sonuçları

Geçiş ekonomilerinden Türk Cumhuriyetlerinde (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) yeniden yapılanma ve ekonomik büyüme ilişkilerini araştıran bu çalışmanın modellenmesi, literatürden hareketle yukarıdaki (1) ve (2) nolu eşitliklerle oluşturulmuştur. (1) nolu modelde yeniden yapılanma (RE) değişkeni bağımlı kabul edilerek, bu değişkeni açıklayacağı düşünülen sivil özgürlükler (CL), siyasal haklar (PL), yönetim göstergeleri (INST) ve dışa açıklık (OPEN) değişkenleri kullanılmıştır. Daha sonra (2) nolu eşitlikte de (1) nolu eşitlikten hareketle hesaplanan RE değerleri ile reel GSYİH ve/veya HDI göstergeleri arasında ilişkiler araştırılacaktır. Çalışmada 1991-2008 arası dönem için 5 geçiş ekonomisine ait 7 değişken kullanılarak analizler yapılacağından, bu değişkenlere ilişkin birim kök sınaması yapılması gerekmektedir. Birim kök sınama sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Değişkenlere ilişkin birim kök sınama sonuçlarına göre INST değişkeni dışında kalan 6 değişkenin seviye değerlerinde durağan olduğu görülürken; INST değişkeninin 1. farklarda durağan olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilk model için yapılacak tahmin sürecinde INST değişkeninin birinci farklarının alınması, yani [D(INST)] olarak modelde kullanılması yoluna gidilmiştir. (1) nolu model için yapılan tahminlerde, ortak sabitlik ve sabit etkili ile tesadüfi etkili modeller açısından tahmin süreçleri işletilmiştir. Tahmin süreçlerine bağlı olarak gerek F testi, gerekse Hausman testleri sabit etkili modelin tutarlılığına işaret etmiştir. Sabit etkili tahmin sonuçları ile t istatistikleri aşağıdaki gibidir.

$$RE_{it} = 1.4817 + 0.2313CL + 0.0123PR + 0.0076D(INST) + 0.0313OPEN$$

$$(2.142) (1.050) (0.122) (0.101) (0.254)$$

$$R^2=0.887$$

$$F=35.531$$

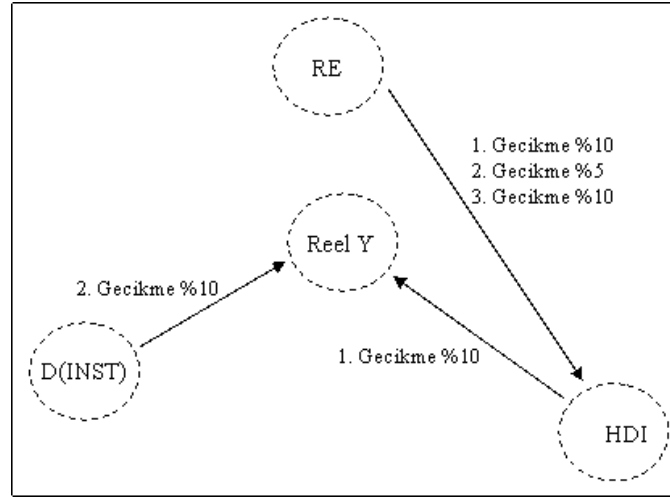
$$D.W.= 1.085$$

RE değişkeninin tahmin sürecinde kullanılan 4 değişkenin de parantez içerisinde yer alan t değerleri açısından anlamlılık taşımadıkları görülmektedir. Dolayısıyla literatürden hareketle RE'yi açıklayacağı düşünülen CL, PR; INST ve OPEN değişkenlerinin hiçbirinin istatistiksel bakımdan anlamlılığı tespit edilememiştir. Bu nedenle iktisadi gelişmişlik ölçütü olarak alınacak reel GSYİH ve/veya insani gelişmişlik indeksi, yani HDI değerleri ile tahmin edilen RE arasında ilişki araştırmasından ziyade; reel GSYİH ve/veya HDI değerleri ile cari RE değerleri ve/veya INST değerleri arasında ilişkilerin araştırılması yoluna gidilecektir. Söz konusu ilişkilerin araştırılması amacıyla nedensellik testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

H ₀ Hipotezi	Gözlem	Gecikme Uzunluğu: 1		Gecikme Uzunluğu: 2		Gecikme Uzunluğu: 3	
		F-İstatistiği	Olasılık	F-İstatistiği	Olasılık	F-İstatistiği	Olasılık
HDI, RE'nin nedeni değildir.	45	0.25354	0.6172	0.59418	0.5574	1.22623	0.3186
RE, HDI'nin nedeni değildir.		3.58538	0.0651	3.86853	0.0303	2.80119	0.0581
Reel Y, RE'nin nedeni değildir.	45	0.05151	0.8215	0.22370	0.8006	0.16251	0.9206
RE, Reel Y'nin nedeni değildir.		0.26606	0.6086	0.20178	0.8182	0.57488	0.6362
D(INST), RE'nin nedeni değildir.	45	0.25649	0.6155	0.17940	0.8366	0.08447	0.9678
RE, D(INST)'in nedeni değildir.		0.06534	0.7996	1.13600	0.3345	0.45736	0.7146
Reel Y, D(INST)'in nedeni değildir.	45	2.51784	0.12108	2.08409	0.1421	0.62669	0.6051
D(INST), Reel Y'nin nedeni değildir.		0.90609	0.34733	2.63368	0.0884	0.99801	0.4115
HDI, D(INST)'in nedeni değildir.	45	2.18992	0.1474	0.25368	0.7776	0.75694	0.5297
D(INST), HDI'nin nedeni değildir.		1.81760	0.1858	0.25832	0.7741	0.75222	0.5323
Reel Y, HDI'nin nedeni değildir.	45	0.08309	0.7746	0.16729	0.8466	0.88397	0.4614
HDI, Reel Y'nin nedeni değildir.		3.22971	0.0795	0.99362	0.3804	0.41217	0.7455

Tablo 2. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik sınamalarında tek yönlü nedensel ilişkiler sadece üç değişken arasında yakalanabilmiştir. Bu ilişkiler de aşağıdaki şekilde özet olarak ifade edilmiştir.

Şekil 2. Değişkenler Arasındaki Nedensel İlişkiler

Nedensellik sınamalarında reel GSYİH değeri HDI'nın 1. gecikmesinden %10'da ve D(INST)'in de 2. gecikmesinde %10 düzeyinde etkilenmekte iken; HDI ise RE'nin 1. gecikmesinden %10, 2. gecikmesinde %5 ve 3. gecikmesinde %10 önem düzeyinde etkilenmektedir. Nedensellik ilişkilerinin kısa dönemli ilişkiyi ortaya koyma boyutunun yanı sıra aynı düzeyde durağan olan RE ile reel Y arasındaki uzun dönemli ilişki araştırması da Pedroni eş-bütünleşme testleri ile yapılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tablodaki gibidir.

	Panel v-İst.	Panel rho-İst.	Panel PP-İst.	Panel ADF-İst.	Grup rho-İst.	Grup PP-İst.	Grup ADF-İst.
RE-reel Y	-84.468	-1.595	-3.490 ^(b)	-3.573 ^(b)	0.113	-1.779 ^(b)	-1.912 ^(b)
Reel Y-RE	0.248	0.873	1.372	2.174	1.721	2.169	3.915
RE-HDI	-94.281	-1.954 ^(c)	-3.261 ^(a)	-3.302 ^(a)	-0.106	-1.555 ^(c)	-1.619 ^(c)
HDI-RE	1.108	-0.639	-1.429	-0.842	0.651	-0.316	0.134

Tablo 3. Pedroni Eş-bütünleşme Test Sonuçları. **Not:** Parantez içerisindeki değerler test istatistiğine ilişkin olasılık değerlerini vermektedir. (a) %1, (b) %5 ve (c) %10 önem düzeyinde anlamlılığı yansıtır.

Çalışmada yeniden yapılanma ve/veya yönetim göstergelerinin iktisadi gelişmeyi etkileyeceğine dair teorik argümanların Türk Cumhuriyetleri özelinde sadece kısa dönemde yönetimden reel GSYİH'ya doğru ilişkisi yakalanabilmiştir. Uzun dönemli ilişki araştırmasında INST, yani yönetim göstergesi birinci farklarda durağan olması nedeniyle inceleme dışı bırakılmıştır. Buna karşılık uzun dönemli ilişki araştırmasında seviye cinsinden durağan olan RE ile reel Y ve HDI arasındaki ilişkiler Pedroni eş-bütünleşme testleri ile sınanmıştır. Yapılan testlerde RE'den reel Y'ye ve yine RE'den HDI'ya doğru uzun dönemli ilişkiler yakalanmıştır. Dolayısıyla Türk Cumhuriyetleri'nin reel ekonomik büyümesinde ve insani gelişmişlik indeksinin kalite boyutunun iyileşmesinde yeniden yapılanma etkilerinin özellikle uzun dönemde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, Türk Cumhuriyetleri'nin daha çok antidemokratik yapıya sahip olmalarının bir sonucu olarak iktisadi gelişmede kalitatif iyileşmelerin etkisinin zayıf olmasına rağmen, yine de uzun dönemde sürdürülebilir büyümenin temel belirleyicisinin yönetimde kalitenin artması ve kurumsal yeniden yapılanma yolunda gelişmeler kaydetmenin önemli etkileri olduğu tespiti yapılmıştır.

4 Genel Değerlendirme ve Sonuç

Dünya ekonomisinde ülkelerin büyüme kalıplarının standart büyüme teorilerinden farklı argümanlarla açıklanması yönünde eğilimlerin ortaya çıkmasında, özellikle sermaye ve emek gibi iki temel üretim faktörünün ekonomik gelişmeyi açıklamadaki yetersizliklerinin sonucu olmuştur. Diğer taraftan sosyalist planlı ekonomik yapıdan piyasa ekonomisine yönelim içerisinde bulunan ülkelerde de sermaye ve emek unsurunun etkilerinin önemli farklılıklar sergilediği gözlenmiştir. Bu noktada, standart girdi bileşenlerinin daima aynı çıktı vereceğine dair teorik iktisadi büyüme-kalkınma kalıpları da sorgulanmaya başlamıştır. Söz konusu sorgulamalar neticesinde üretim ve/veya ekonomik büyüme kalıbının kantitatif iki unsur, yani emek ve sermaye dışındaki faktörlerden, kalitatif unsurlardan etkilendiğine dair düşünceler, özellikle matematiksel iktisattaki gelişmelerle açıklanabilir olmanın sonucu olarak modellenmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte büyümede kalite boyutunu daha çok yeniden yapılanmayı da bünyesinde taşıyan liberalizasyon indeksleri, sivil haklar ve politik özgürlükler skorları ile yönetim kalitesini ifade eden göstergeler yardımıyla açıklanmaya başlanmıştır.

Liberalizasyon-demokratikleşme-iyi yönetim unsurları ile ekonomik büyüme ilişkilerini ele alan araştırmaların çoğunda, bu değişkenlerdeki iyileşmelerin ekonomik büyümeyi etkilediğine dair bulgular elde

edilmiştir. Bu çalışmada da siyasal bağımsızlığının henüz 20. yılını idrak etmekte olan ve dolayısıyla kurumsal yapılardan mahrum kalan Türk Cumhuriyetleri'nde liberalizasyon-demokratikleşme-iyi yönetim unsurlarının ekonomik gelişmişlik üzerine etkileri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular literatürdeki gibi kuvvetli ilişkilerin varlığını ortaya koymasa da, özellikle uzun dönemde kurumsal yeniden yapılanmadaki iyileşmelerin ekonomik gelişmişliği olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Cari büyümelerinin büyük bir kısmını tarım ve yeraltı kaynaklarına dayalı olarak sürdüren Türk Cumhuriyetleri'nin istikrarlı ve güven veren bir ekonomik yapıya ulaşabilmelerinin kurumsallaşma yönündeki gelişmelerle daha sağlam temellere dayandırabilecekleri söylenebilir.

Kaynakça

- Akyuz, Yılmaz, 1999. "Enterprise Restructuring and Economic Growth", **Factors of Economic Growth in Ukraine**, pp: 41-47. ([Http://Ta.Swap-Rural.Org.Ua/Files/Library/200910301404270.Fostering%20Sustainable%20Growth%20in%20Ukraine%20\(IEA\).Pdf](http://Ta.Swap-Rural.Org.Ua/Files/Library/200910301404270.Fostering%20Sustainable%20Growth%20in%20Ukraine%20(IEA).Pdf)). (Temmuz 2011).
- Barro, Robert J., 1996. "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth*, **1**: 1-27.
- Beck, Thorsten and Luc Laeven (2006), "Institution Building and Growth in Transition Economies", *Journal of Economic Growth*, **11**: 157-186.
- Berg, Andrew, Eduardo Borensztein, Ranta Sahay and Jeromin Zettelmeyer, 1999. **The Evolution of Output in Transition Economies: Explaining the Differences**, Working Paper No. 99/73. IMF, Washington, DC.
- Brunetti, Aymo and Beatrice Weder, 1995. "Political Sources of Growth: A Critical Note on Measurement", *Public Choice*, **82**: 125-134.
- Campos, Nauro F., 2001. "Will the Future Be Better Tomorrow? The Growth Prospects of Transition Economies Revisited", *Journal of Comparative Economics*, **29**: 663-676.
- Cerović, B and A. Nojković, 2009. "Transition and Growth: What was Taught and What Happened", *Economic Annals*, Volume **LIV (183)**: 7-31.
- Efendic, Adnan, Geoff Pugh, and Nick Adnett, **Institutions and Economic Performance: System GMM Modelling of Institutional Effects in Transition**, 2010, http://www.riinvestinstitute.org/pdf/Efendic_et_al.pdf (Temmuz 2001).
- Falcetti, Elisabetta, Tatiana Lysenko, and Peter Sanfey, 2006. "Reforms and Growth in Transition: Re-Examining the Evidence", *Journal of Comparative Economics*, **34 (3)**: 421-445.
- Fischer, Stanley and Ranta Sahay, 2004. **Transition Economies: The Role of Institutions and Initial Conditions**, IMF mimeo, Washington DC.
- Grogan, Louise and Luc Moers, 2001. "Growth Empirics with Institutional Measures for Transition Countries", *Economic Systems*, **25**: 323-344.
- Güran, Tevfik, 1991. **İktisat Tarihi**, Acar Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul.
- Kaufman, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi. 2002. "Governance Matters III: Governance Indicators for 1996, 1998, 2000, and 2002", *The World Bank Economic Review*, **18 (2)**: 253-287.
- Kaufman, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi. 2009. **Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2008**, The World Bank, Policy Research Working Paper 4978.
- Kuşay, S. Yılmaz, 2001. **Sovyet-Tipi Ekonomilerin Merkezi Plandan Serbest Piyasaya Geçiş Deneyimi (1989-2000): Türkiye ve Diğer Gelişmekte Olan Ülkelere Dersler**, Atatürk Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Lawson, Colin, Wang, Haifeng, 2004. **Economic Transition in Central and Eastern Europe and the former Soviet Union: Which Policies Worked?**, Mimeo. Department of Economics and International Development, University of Bath.
- Ofer, Gur, 1987. "Soviet Economic Growth: 1928-1985", *Journal of Economic Literature*, **25 (4)**: 1767-1833.
- Peng, Mike W. and Peggy Sue Heath, 1996. "The Growth of the Firm in Planned Economies in Transition: Institutions, Organizations, and Strategic Choice", *The Academy of Management Review*, **21(2)**: 492-528.
- Radulescu, Roxana and David Barlow, 2002. "The Relationship between Policies and Growth in Transition Countries", *Economics of Transition*, **10 (3)**: 719-745.
- T.C. Maliye Bakanlığı, 2003. **İyi Yönetişimin Temel Unsurları**, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara.